

REDACTIONEEL

Een breder wordende rivier vraagt om meer water

Bas van Stokkom & John Blad

Dit nummer wordt geopend met een repliek van Vanfraechem op de kritiek van de Nederlandse criminoloog Van der Laan. In haar proefschrift over herstelgericht groepsoverleg in Vlaanderen (2007) zou niet aangetoond zijn dat het hierbij gaat om 'een constructief antwoord' op jeugddelinquentie, omdat nog niet is bewezen dat de hergo recidive beperkt. Van der Laan heeft er ook bedenkingen bij dat de Belgische regering desondanks al overgegaan is tot verwettelijking van het herstelgerichte groepsoverleg.

Vanfraechem betoogt dat recidive weliswaar een belangrijk attentiepunt is, maar dat er ook andere criteria zijn die wellicht nog van groter belang zijn. Zo is in de ontwikkelingsgang naar de hervormde Jeugdwet van 2006 naar voren gebracht dat de participatie van de direct betrokkenen, de grotere aandacht voor het slachtoffer en de vermindering van plaatsing in een gesloten instelling belangrijke waarden zijn. Ook blijkt uit onderzoek van indicaties dat de recidive wel degelijk enige mate geringer lijkt te zijn na deelname aan een hergo, in vergelijking met jongeren die ook aan een hergo mochten deelnemen, maar waarbij de hergo uiteindelijk niet doorging. Technocratisch doel-middeldenken is niet zaligmakend: er zou veel meer moeten worden gekeken naar de morele prestaties van een rechtssysteem en naar wat er werkelijk toe doet in termen van de sociale kwaliteiten van het samenleven.

Het dienen van de kwaliteit van het samenleven motiveert Walgrave om te pleiten voor een zo volledig mogelijke vervanging van het strafrecht door het herstelrecht. Dit maximalisme is het eigenlijke thema van dit nummer.

Lode Walgrave geldt als een hervormingsgezinde pionier binnen de criminologie en is al vele jaren pleitbezorger van herstelrecht. Dat zijn inspanningen ook buiten herstelrechtelijke domeinen waardering krijgen, blijkt uit het feit dat hij vorig jaar in Edinburgh de jaarlijkse Award van de European Society of Criminology in ontvangst mocht nemen. Hij maakte van die gelegenheid gebruik om zijn visie op ideale criminologiebeoefening onder ieders aandacht te brengen.¹

Vorig jaar verscheen ook zijn boek *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. In dat boek heeft Walgrave zijn gedachten over herstelrecht in een breder kader geplaatst en verder uitgediept. Hij zoekt in het boek wederom de intellectuele grenzen op om zijn versie van maximaal herstelrecht radicaal te presenteren, en schuwt niet daarop het etiket 'utopische denkoefening' te plakken. Uiteindelijk zou het herstelrecht een volwaardig alternatief moeten zijn voor het huidige strafrechtelijke systeem. Hij noodzaakt daartoe strafrechtgeleerden, criminologen en penologen hun vooronderstellingen te heroverwegen en lokt dan ook voortdu-

1 Voor zijn dankwoord zie: <www.esc-eurocrim.org/newsletter/Nov08ESCnewsletter.pdf>.

rend tegenspraak uit. Zo plaatst hij veel vraagtekens bij de vergeldende straf als zodanig en stelt hij dat sancties primair in het teken moeten staan van schadevergoeding, niet van de normen van de rechtsorde.

Walgrave schreef speciaal voor dit nummer een bondige samenvatting van relevante gedachten uit het genoemde boek. Zijn maximalistische visie komt erop neer dat herstelrechtelijke sancties zo veel mogelijk binnen het rechtssysteem zouden moeten worden ingebouwd. Herstel wordt daarbij niet zozeer gezien als een overlegproces, maar als doelgerichte sanctie, namelijk reparatie van schade. Walgrave ziet een misdrijf dan ook allereerst als een daad die schade veroorzaakt. Opnieuw richt Walgrave veel pijlen op de stigmatiserende werking van het strafrecht. Hij betoogt dat het strafrecht een beperkt middel blijft tot normbevestiging; het is meer en meer een beheersingsmechanisme geworden. Bovendien blijft onduidelijk of straf wel nodig is om een normovertreding klaar en duidelijk te verwerpen. Leedtoevoeging blijft in principe onethisch en zonder aanwijsbare positieve effecten. Er moeten daarom andere mogelijkheden worden onderzocht om afkeuring te laten blijken en maatschappelijke conformiteit te bevorderen. Walgrave ziet herstelrecht als omgekeerde vergelding: op constructieve wijze afkeuring duidelijk maken en de dader verantwoordelijk houden. Niet door leedtoevoeging, maar door herstel van de aangerichte schade. Een herstelsanctie kan weliswaar leed met zich meebrengen, maar dat wordt door de oplegger van de sanctie niet beoogd. En passant neemt Walgrave afstand van communitaristische filosofieën waarin de mens te veel opgaat in gemeenschappen. Hij preferereert 'gemeenschappelijk eigenbelang' als een sociaal-ethische norm waarin meer ruimte is voor actieve verantwoordelijkheid. Ook ziet hij herstelrecht als medespeler om een meer participatoire democratie tot stand te brengen.

Vervolgens heeft de redactie drie auteurs gevraagd om Walgraves 'maximalistische' positie te kritiseren. Paul De Hert formuleert enige fundamentele bedenkingen waarvan hij er een aantal samen met collega Gutwirth al eerder had verwoord. Op de eerste plaats is er volgens de auteur geen behoefte aan een nieuw paradigma ten aanzien van jongeren. Niet straffen, maar opvoeden staat centraal in het jeugd(straf)recht en als herstellen daarbij helpt, is dat mooi meegenomen. Het opwekken van schuld en schaamte is binnen het jeugdrecht geoorloofd, maar volwassen personen zou men niet meer op die wijze mogen betuttelen. De Hert betoogt dat het strafproces vooral zou moeten inzetten op distantie houden: afstand nemen van emoties van betrokkenen (hoewel dat zijns inziens inmiddels een onrealistische visie is geworden). Walgrave loopt eraan voorbij dat ook het emotionele slachtoffer te veel macht is gegund. Sterker: Walgrave is met zijn 'ideale wondgenezing' kind van zijn tijd. De Hert betoogt verder dat het strafrecht zich idealiter zou moeten beperken tot een aantal aan vergelding gerelateerde kerntaken. Al het overige, of het nu schadevergoeding is of maatregelen, zou naar andere rechtsdomeinen kunnen worden overgeheveld: civielrecht, bestuursrecht, maatregelenrecht enzovoort. De zogenoemde minoriteitsregels – die enkel door de bevolking gedragen worden omdat ze strafbaar zijn en dus niet moreel onderschreven worden – zouden ook buiten de kerntaken moeten vallen. Ten slotte: een rechtssysteem dat primair op

schadevergoeding van het slachtoffer is gericht, bestaat reeds: dat heet het civiel recht (dat volgens De Hert 'gouden kansen' biedt op een waardige procesgang). Het strafrecht zou zich op de Staat en algemene belangen moeten richten, niet op de wensen van slachtoffers. Vandaar zijn advies: 'Ik zou willen dat de helft van de creativiteit die Walgrave en andere hersteldenkers pompen in de afbouw of heroriëntering van het strafrecht naar andere rechtsdomeinen gaat.'

Vervolgens keert Pauline Westerman zich tegen Walgraves gedachte dat we een misdrijf moeten opvatten als een daad die schade veroorzaakt, niet als een overtreding van de strafwet. Het rechtssysteem is volgens Walgrave slechts van waarde voor zover het de kwaliteit van sociaal leven verhoogt. Maar, zegt Westerman, hoe dan reageren op (grove) overtredingen die geen schade voortbrengen? Indien er wel schade is, rijst het probleem dat iedereen anders denkt over schade. Uiteindelijk heb je toch regels nodig – na weging van vele uiteenlopende belangen – om vast te kunnen stellen wat schade is. Bovendien kan de rechtszekerheid niet worden gegarandeerd zonder regels. 'Regelloos schade inschatten' is dus onmogelijk en onwenselijk. Vandaar haar slotzin: 'Zonder recht en regel is er geen uitzicht op rechtvaardigheid.' Al met al brengen De Hert en Westerman forse kritiekpunten naar voren. Hun replieken dwingen aanhangers van herstelrecht bij de les te blijven. De stukken leren ook dat zij geen monopolie hebben op rechtshervorming, noch op kritiek op leed-toevoeging.

John Blad baseert zich in zijn repliek ook op Walgraves boek en onderschrijft in grote lijnen zijn theoretische benadering. Niettemin formuleert hij enkele stevige kritiekpunten, die op deelaspecten zijn toegespitst. We noemen er drie. Op de eerste plaats stelt Blad meer belang in een andere bejegening van de dader, waardoor een wending in zijn biografische ontwikkeling kan optreden, en meer aandacht voor nazorg en follow-up na de herstelgerichte ontmoeting. Op de tweede plaats hecht Blad meer waarde aan de rechtsorde en publieke normbevestiging: ook het herstelrecht moet reageren op het delict om het publieke vertrouwen te herstellen. Ten slotte is Blad er anders dan Walgrave voorstander van dat een rechtsprekende instantie uit oogpunt van proportionaliteit wel degelijk tot een verhoging van de overeengekomen sanctie kan besluiten. Blad benadrukt dat ook het herstelrecht een sociaal controleregime vertegenwoordigt: daders moeten zich voegen naar als legitiem ervaren gedragsverwachtingen.

Walgrave haalt de mooie metafoor aan van herstelrecht als een steeds breder wordende rivier, en die mag treffend zijn, maar er blijkt nog heel wat water aangevoerd te moeten worden om die krachtig te laten doorstromen teneinde de landerijen vruchtbaar te maken.

Het nummer wordt afgesloten met een verslag van Annemieke Wolthuis en Katrien Lauwaert van het recente, negende congres van de Europese Vereniging van Criminologie, waarop ook een herstelrechtelijk panel plaatshad.